

Életünk szűkülő tere, az építészet
TÉR/METAFIZIKA - VITAIRAT I.

Raab József okl. építészmérnök eszmefuttatásai a téralakításról, térfogyasztásról és korunk anarchitektonikus viszonyairól, közállapotairól

Budapest 2001-2003

“A város végső hivatása, hogy a kozmikus és történelmi léptékű folyamatokban tudatos résztvevővé tegye az embert. A város a maga komplex és maradandó szerkezetével az ember azon képességének kibontakozását mozdítja elő, hogy ne csak értelmezze ezeket a folyamatokat, hanem aktívan, alakítóan részt is vegyen bennük. Az élet valamennyi dimenziójának, bensőséges érzelmi kapcsolatok, ésszerű kommunikáció, technikai jártasság és mindenekelőtt drámai megjelenítés révén való megsokszorozása - ez volt a város legfőbb hivatása a történelem folyamán. Alighanem ezek biztosítják a város további fennmaradását.” (Lewis Mumford: A város a történelemben. 1961)

A mottóul választott idézet, a város zseniális definíciója páratlanul nagy ívű kultúrtörténeti elemzés végeredménye, amely azóta is csúcsteljesítménye tudománynak és “bibliája” a város alakításával foglalkozó szakmáknak. Hogy markáns értékrendben gyökerező tanulságai mégsem szolgálnak érdemi vezérfonalként mindennapi szakmai tevékenységünkhöz, azt az időközben megváltozott korszellemnek éppúgy köszönhetjük, mint annak a hétköznapi “pogányságnak”, amellyel *piaci megélhetőségünk reményében* feledékenyen igyekszünk eligazodni a kompromisszumok mind sűrűbb erdejében.

A kötet kiadása óta negyven, történelmi eseményekben igen gazdag év telt el, s a szerző várossal kapcsolatos, kultúrtörténetileg megalapozott borúlátása már akkor is indokolt volt. Gondoljunk csak az automobilizáció tradicionális értékrendet felforgató városi boomjára, vagy a tömeges lakásépítés hatására, ami nem kevésbé pusztítja a hagyományos városszerkezetet. Azóta újabb drámák zajlanak a város színpadán, - változó szereposztással és intenzitással, gyakran a kulisszák mögött -, melyek összehatása azonban csak később bontakozhat ki a városlakó közönség tudata számára. A felgyorsult idő és a táguló tér új keletű kihívásai és a fejlődés *csillogó csábításai* közepette óhatatlanul elhomályosul a város eredeti kozmikus és történelmi hivatása, de vele kopik a metafizikában és tektonikában történelmileg testet öltő városépítő szakmai szubsztancia is, bár a felgyorsult időben ez aligha érzékelhető. Vajon településeink sebesen átalakuló közléte és tektonikája miként teszi *“tudatos résztvevővé”* az embert, közösséget, társadalmat a piac vezérelte posztmodern folyamatokban? **A kozmikusnak tűnő posztmodern időkben egyáltalán maradtak-e még értelmezésre váró “kozmosz és történelmi jelentőségű folyamatok”, vagy csupán a szabadpiaci globalizáció felkínálta tereink s homlokzataink kiárusításában, bevásárlásában és használatában fogyasztathatjuk téridőnket?**

Az államkapitalista-államszocialista dualitás évtizedekig fennálló világtrendjének globális felbomlásával a modernista értékteremtés korszaka is lezárulni látszik. Az egyetemes társadalmi feladatokra összpontosító szekularizált transzcendencia bukásával a korszellem a neoliborális piacgazdaság immanenciája és globalizmus felé fordult. Az

állami beavatkozás gyámkodásán alapuló modernizmus célratörő funkcionalizmusa és etikai megalapozottságú társadalomesztétikája a politikai eszmék avulásával a köztárgyok padjára került, vagy egyszerűen mély amnéziába süllyedt.

Társadalomépítő pátoszát mára a piackonform pragmatizmus váltotta fel, amelyet az építészetben különböző divatáramlatok, technicista és organikus, urbánus és népies, kozmopolita és regionális stílusú piaci dichotómiák jellemeznek. Az eredeti modernista problémafelvetések aktualitását pedig elsodorta a posztmodern időszámítás, amelyben apologéta és önelégült módon már a “történelem végét” is bekonferálták.

A *múltat végkép eltörölni* kívánó neoliberális újhullám globalizmusa a virtuális valóság végtelennek tűnő kiterjesztésével, elsősorban az autós mobilizációban, telekommunikációban, informatikában és telematikában bekövetkezett technikai robbanással és a “határtalanul” kiterjesztett fogyasztással igyekszik kárpótolni a “nyitott társadalmat” *“az élet valamennyi dimenziójának, a bensőséges érzelmi kapcsolatoknak”* stb. elvesztéséért reális térben és időben. Valójában a közvetlen és bensőséges (tér-) viszonyok helyett mindinkább a *“gép mítosza”* érvényesül, gondoljunk csak az egyéb térérzékelést kizáró automobilizáció nyújtotta kvázi szabadságra és kényelemre, vagy a kifelé és befelé figyelmet egyaránt ellehetetlenítő divatos ketyerék egyeduralmára, különösen az ifjúság körében.

Az ún. “nyitott társadalom” és a piacliberalizáció legyőzni látszik *“Apolló demokráciáját”*, az egykori Bauhaus álmat. A szakralitás több száz éves visszaszorításával olyan ember- és társadalomközpontú törekvések kerültek előtérbe, amelyek a modernista pátoszban elnyerték csúcspontjukat, azonban ezek intellektuális és politikai háttére gyorsan felbomlott és feledésbe merült a harsány posztmodern agitációban. **A mindenható szekularizáció ugyanakkor mindinkább teret enged a korlátlan hedonista fogyasztásnak, ami végül is a téridő fogyasztásában ölt testet - nem fenntartható módon. Vonzerjét fokozza, hogy a virtuális szabadság rafinált technikai eszközeivel, az érzetek látszat szintjén megvalósulni látszik a régi álom: az evilági öröklét illúziója a fogyasztási javak birtoklása terén csakúgy, mint a túlinformatizált tudatban.**

Mindeközben a javak termelésében és fogyasztásában a város színpadán is sajátos *kizsákmányolás* folyik: vannak, akik számára **valódi kulturális és ökológiai érték** lehet a város, mint lakóhely, munkahely és turisztikai helyszín, és vannak, akiknek kárpótlásul csupán **a virtuális fogyasztás** élettechnológiája jut *osztályrészsül*, beleértve az öncélúan agyonreklámozott fogyasztási javak és az autók, telemobilitás téridő használatát is. A többség csak azért dolgozik és termel mások számára profitot, hogy a városi szolgáltatásokon keresztül virtuális szabadságot vásárolhasson magának, s abban rekreálódjon, ha tud és futja. Mindez markánsan kirajzolódik a város szerkezeti törésvonalak mentén, a látványos területi szegregációban is. A humán ökológiában mérhető területi egyenlőtlenség-rendszerek ismét a városi lét alapismérveivé váltak, és a globalizációval csak tovább mélyülnek. **Az ökológiai státuszokban jelentkező ingatlanvagyon különbségek a piacliberalis társadalomba való átmenet során soha nem tapasztalt látens feszültségforrásokká váltak, különösen ott, ahol az ezt kompenzálni hivatott értékarányos és környezetbarát ingatlanvagyon-adózás**

demokratikus intézménye ismeretlen. Különös ellentmondás rajzolódik ki: miközben a térbeli, tárgyi vagyoni különbségek már- már olyan méreteket öltenek, mint amilyenek a szakralizált rendi társadalmakban voltak tapasztalhatóak, a társadalom alapeszméje ugyanakkor- tendenciáját tekintve - szélsőségesen szekularizált formákat ölt, "hála" a kor- szellem vezérelte médiapiacnak is. Ebben a kulturökológiai ollóban vajon hogyan értékelhető a "fenntartható fejlődés" univerzális követelménye? Aligha úgy, ahogyan ezt az Európa Tanács 1999. december 22-i városokról szóló határozata definiálta: "*sustainable exploitation of cultural heritage*". Hová vezet mindez, talán Brabant/Brüsszelbe, az európai ingatlanspekuláció egykori fellegvárába?

A posztmodernizálódó város "*maradandó szerkezete*", a kulturális örökség fentebb körvonalazott "*fenntartható kizsákmányolása*" jegyében új keletű szuburbiáknak ad helyet: hipermarketeknek, plazáknak, iroda- és lakóparkoknak, amelyekkel a társadalmi életmód változása mellett radikálisan átrendeződnek a városi kultúra dimenziói is. A modernizmusban preferált városi funkciókkal szemben - mint például a társadalmi lakóhely vagy a jóléti közösségi létesítmények - *prioritást kapnak a határokon keresztül szabadon áramló Tőke fényes új otthonai, a kereskedelem, irodaház és idegenforgalom új kozmopolita funkciói, a térfogyasztás divatos tercier és további rendű ágazatai.* A város bonyolult foglalkoztatási, fogyasztási, reprodukciós és rekreációs térstruktúrák, valamint ezeket összekapcsoló kommunikációs hálózatok minden eddiginél összetettebb rendszerévé vált. Mindez azonban elsődlegesen ingatlanpiacként jelenik meg a befektetők és developperok, műkincsként a tőzsde, múzeumként a turisták és végső soron saját "mauzóleumként" a bentlakók számára.

A kiszoruló lakosság a nagyvárost övező, egyre terebélyesedő szuburbiákban keres menedéket, a belső szlömök pedig bezárulnak. A város tehát a környező zöld élőhelyek rovására kifelé tovább agglomerálódik, befelé pedig avul és degenerálódik. A belső populáció megtartásáról ugyanakkor nagyszabású fesztiválok és sportarénák gondoskodnak modern sztárokkal és gladiátorokkal, *panem et circenses*. **Valójában kései birodalmi jelenségről van szó: a globalizáció igyekszik legyőzni az időt, meghódítani a teret - minél kevesebb sikerrel és több veszteséggel, annál nagyobb technikai leleménnyel és telematikai agresszivitással. A transzcendens távlati cél tételezése korunkban mindenestre továbbra sem világos, az belevész valami kódös permanenciába.**

A szocialista iparváros és a nagypaneles tömeges lakásépítés egykori "modernizációs" korszakából kiemelkedő hazai településfejlesztésünk - történelmi okokból - csak megkésve követhette a posztmodern világtrendeket. Az a tény, hogy rövid idő alatt kellett behoznia az "elmaradást", csak fokozta a verseny intenzitását, átvéve a virtuális liberalizáció összes kellékét: a személygépkocsi dömpinget, a szuburbanizációt, a telematikát és az ingatlanspekulációnak teret engedő liberális építési-szabályozási törvénykezést, nem utolsó sorban pedig a posztmodern ideológiákat. A város új, bonyolódó funkciói ugyanakkor az ingatlanhasználat hozamát követve többnyire elkerülték az ugyancsak látens kulturális és térbeli értékeket hordozó, szlömösödő, szegregált övezeteket, helyettük inkább a külső zöldövezetbe, vagy a kultúrokológiailag frekvenciáltabb városrészekbe telepedtek, ahol **a Tőke is otthonosan érzi magát A legnagyobb üzlet, az értékhordozó szlömös belső és középső városrészek, valamint**

iparnegyedek funkcionális hasznosítása, rehabilitációja még alig indult be, de műszakilag és társadalmilag minél leromlottabb egy városrész, annál olcsóbban lehet majd később hozzájutni.

A területi szegregáció a településhálózaton keresztül - részben a földrajzi fekvés, piaci ellátottság, részben az épülő autószerkezetek mentén, - különösen a budapesti agglomerációban térségi és országos méretűvé nőtt. **Fejlettségi szempontból ugyanakkor Magyarország három részre esett szét: Pannóniára, Buda-Pestre és Hunniára.** (A Lánchíd képletesen még összefogja a "részeket".) Ennek következtében nem csak az építészeti, hanem az urbanisztikai értékrend is felbomlóban, átalakulóban van. A "mindenség-szimbolika" helyébe az egykori településhálózat tervezését leváltó ún. "területi" tervezésben a kor-szerű piacokonform apológia lépett, országos léptékűvé tágítva a globalizációt. A város végső hivatása: *"az élet valamennyi dimenziójának drámai megjelenítése stb."*, ezért sosem volt olyan aktuális, mint napjainkban. Különösen az olyan értékörző EU-centrális régióban, mint a Kárpát-medence, ahol a tradicionális településformák és azok településhálózati kapcsolata mindig is jelentős társadalmi és gazdasági szerepet töltött be. Ahogyan a felhalmozott kultúrát a város történelmi szerkezetén mérik a település polgárai, úgy az életminőséget nagyrészt saját településük státuszán, lakóhelyük műszaki állapotán, építészeti minőségén, működésén, ellátottságán, megközelíthetőségén és ökológiai pozícióján. A mindent átható ingatlanpiaci árak pillanatnyi spekulatív természetüknél fogva ezen a téren nem feltétlenül mérvadóak, hiszen csupán a **Tőke welfare-jének és well-being-jének** pillanatnyi mértékéről tanúskodnak.

Az ingatlanpiac "áldásos" tevékenysége következtében az életszínvonal többi dimenziójához hasonlóan a térben is jelentős, ha nem a legjelentősebb és tartósnak bizonyuló társadalmi és vagyoni különbségek halmozódtak fel, ami éppúgy hozzátartozik posztmodernizálódó településeink imázsához, mint építészeti arculatuk. A modernizmus mélyen társadalmi elhivatottságú nagymesterei állami rásegítéssel éppen ezen a téren igyekeztek maradandót alkotni a demokratikus términimum funkcionális meghatározásában, s azzal, hogy a mindennapi élet mágiájává tették legalább a napfényt, a levegőt és a minimális komfort tömeges használatát **a környezetalakítás demokráciája jegyében.**

A politikai, technológiai dogmává merevedett és társadalompolitikai háttérét veszített funkcionális modernizmus útja aztán - betöltve hivatását? - járhatatlannak bizonyult. Alkotásai azóta, sok máshoz hasonlóan, a szakmai közmegejtés és cinikus gúny tárgyaivá váltak, élén a paneles lakóteleppel, melyek legettózása ma szakmai közhely. **A közellenségnek kikiáltott modernizmus elleni posztmodern kritikát azonban természetesen formalista kulturális dimenziókban fogalmazták meg. Érdekes módon ugyanakkor "polgárbarát" formai elemei továbbra is divatban maradtak, sőt valóságos reneszánszukat élik az irodapiacokon és a lakóparkok óriásplakátokon meghirdetett újjáépített paradicsomaiban. Mindenről szól a szakmai vita, csak arról nem, hogy az embereket legközvetlenebbül érintő használat, funkció és az ehhez kapcsolódó életvilág és kultúra dolgai hogyan állnak. Posztmodern viszonyok között mindez a piaci értékítélet mindenhatóságára van bízva.**

Teljes a szakmai amnézia, csak a települési önkormányzat-politika hangos. Soha sem volt erősebb a csábítás, nagyobb az esély egy olyan településpolitizálás számára, amely *'úgy jobb, ha rosszabb'* elvéből kiindulva minden valós, vagy gerjesztett városi konfliktust saját permanens politikai céljaira konvertálna. Kiteljesedése azt jelentené, hogy örökre búcsút mondhatnánk Lewis Mumford szépreményű téziseinek is.

De vajon a posztmodern város megfelel-e a végső hivatása diktálta *"kozmosz és történelmi léptékű folyamatoknak"*, kielégítve *"az élet valamennyi dimenzióját"*? A rendszerváltás forgatagában vajon jó irányban történt-e hazánkban a hirtelen szakmai fordulat? Ha a települések szakmai, politikai irányítóit és menedzsereit kérdezzük, hivatalból evidens *igen* az ideológiai válasz. A versenypiacban szabadságukat visszanyert és a konjunktúrában jól prosperáló privát építészeti és urbanisztikai műhelyek egzisztenciális okokból ugyancsak igenelhetik a folyamatokat. A lakosság meg két választás között úgyis el van foglalva a mindennapi betevő anyagi és szellemi fogyasztásával és ott *"épül"*, ahol kedvezményes hitelhez juthat, többnyire a **szuburbán zöld csapdában**. Független elméleti kontroll alig létezik, *csak a piaci finanszírozású apologéta esztétika és kritika hangos*. A posztmodern téridő strukturális repedéseibe szoruló társadalom pedig ugyancsak hallgat. Egyrészt, mert sem szakmailag, sem politikailag nem beavatott a professzionalista történésekbe, másrészt, mert kénytelen a fogyasztásban kiélni magát, élet-halál harcot folytatva a térpozíciókért, kikapcsolódásképpen pedig regenerálódni próbál a felkínált telematika piacvezérelte virtuális világhálóján. **A város térbeli, fizikai szerkezetébe rejtett kollektív kulturális üzeneteknek - a városi színelőadásnak - tehát nincs igazán közönségvisszhangja. Mintha a múkinccsel együtt valóban múzeumba, mauzóleumba ill. privát kollektívba kerültünk volna. Vagy esetleg stúdiószínpadra, kellékesnek.**

Mindazonáltal soha sem volt aktuálisabb a mottóban idézett gondolat, mint most: egy értetlen, a korszellem univerzális kihívásaihoz alkalmazkodni képtelen hedonista utókor számára megfejteni a város kultúrokológiai és történet-szociológiai üzenetét. Mert képzeljük el, mi lesz akkor, ha megtörténik, ami régtől fogva írva vagyon: *"Ha ezek itt mind elhallgatnak, a kövek fognak megszólalni helyettük."*

MERT

ARRA ÍTÉLTETETT KORUNK, HOGY SZAKRALITÁSAIT HÁTRA HAGYVA
AZ ÖRÖKKÉVALÓ JELENBEN ÉLJEN, TÁGULÓ MEZEJÉN A HEDÓNNAK
IDŐTLEN IDŐK CSALFA ÖRÖMÉBEN, FORMÁK KIÜRÜLT TENGERÉBEN
MÚLANDÓSÁGÁT IS ÚGY ÉLVE ÁT, AHOGY ACÉLTARTÓI ROZSDÁSODNAK
MINDEKÖZBEN

BENNÜNKET PEDIG
BÁBELI KETRECEK
EPPUR S MOVE
SZENT EMLÉKEZET
MERT NEM HITTÜK VOLNA
HIDAK OMOLNAK ÖSSZE
VASTRAVERZEK
HOGY VÉGLEG BEROBBANTJÁK

ÚJRA KÖRÜLVESZNEK
MINDENKI ÖRÜL
HOGY BOMOLJ MEG
TE ÖRÖKKÉVALÓ
HOGY KORUNKBAN MÉG
ANNO 2000, UTAK ÉS
A SZOCIÁLIS IGAZSÁG

MÉRTÉKÉT, BÜSZKESÉGÉT
DEKONSTRUÁLÁS
POSZTARCHITEKTÚRA
HARSÁNYAN ÉS SANDÁN
MIT EREDENDŐEN
MERT ITT HIGH TORNYOK
HOGY A FÜSTKÖDBEN
“LIBERA, LIBERA ME
HISZ NEM ÉRVÉNYES MÁR
CSAK A VÁSÁR A
HOLOTT ÍRVA VAGYON
NAGYON

S A PANEL KOCKAVÁRÁT
DEKONJUNKTÚRÁBAN
(A) TEKTONIKÁBAN
ÁTLÉPVE AMA KÜSZÖBÖT
A KORSZAKVÁLTÁS JELENT
ROGYTAK ÚGY TÉRDRE
ALANT KERESTÉK A JÖVŐT
DOMINE DE MORTE”
A KUNST DER FUGE
MINDEN ELADÓ
CSAK OLVASNI KELL
FIGYELJ!

HA

EZEK ITT MIND ELHALLGATNAK, A KÖVEK FOGNAK BESZÉLNI
HELYETTÜ(N))))))))))))))))))))))K

De a valóság közelmúlt látomásaitól térjünk vissza a szubsztanciális építészethez. A “kőbeszéd” jelentőségét a századfordulós avantgardban gyökerező és a tömeges feladatok kihívásaihoz egykor felnövő modernizmus is nagyra becsülte. A feladatot a modernizmus egyik legnagyobb “prófétája” például így fogalmazta meg: *“Építészeti élményünk akkor keletkezik, ha az alkotás a világegyetem hangját szólaltatja meg bennünk. Az arányoknak ez a teremtett rendje mély visszhangot ébreszt, mert egy olyan rend mértékét adja meg, amelyet az ember a világgal egybehangzónak érez”* (Le Corbusier: Egy új építészet felé. 1923)

A “mindenség szimbolikája” bizony már évezredek óta foglalkoztatja az építőmesterek, építészek és urbanisták fantáziáját. A közismert kultúrtörténeti példák felsorolása helyett - arra lesz mód a tematikus témetafizikai fejtegetésekben - elegendő talán a magyar szakkifejezés etimológiai gyökerére utalni: az építés, építészet, mint *éppé tevés*, mégpedig az ember célszerű jelenlétével kiegészülő *természeti környezet éppé tevése formában és funkcióban egyaránt*. Ez utóbbi dimenziók természetesen nem választhatók el egymástól. Ugyanis **nemcsak a szerkezeti formát szemiotikailag leíró és értelmező esztétikának van itt jelentősége, hanem az épület, a tér emberi, társadalmi használatából fakadó életvilága mindenkor kozmikus értékrend szerint megformált kultúrájának is.** (ld. Lewis Mumford kultúrtörténetét!) A két, egymástól gyakran elválasztott - formai s tartalmi - kulturális dimenzió átfedésére célszerű felépíteni további eszmefuttatásunkat. Ezt az utat jelöli ki a fent idézett mű szerzője is, amikor *“olyan rend mértékét adja meg, amelyet az ember az (élet) világgal egybehangzónak érez”*.

A forma és funkció kapcsolata azonban nem modernista találmány, bár kétségtelenül ott vált mindent átható dogmává. Az építészet kultúrtörténetében mindenkor jelentősége volt: hogy milyen formában és mértékben, az az aktuális kultúrtörténeti stációtól függött. Hamvas Béla “Világválság” című tanulmánya óta viszont tudjuk, hogy létezhet olyan történelemértelmezés is, amely strukturális töréspontokat tud kimutatni az (üdv) történetben. Ilyen töréspontnak tekinti például a szerző az európai humanizmus és reneszánsz időszakát is, ami bizonyos szempontból - a szakralitás ellen folytatott ádáz küzdelem egyoldalúságával - válságba fordította az ezt követő eseményeket. Művészettörténetileg hasonló eredményre jutott a győzedelmeskedő polgári szekularizáció igazi arcát rezignáltan bemutató németalföldi festészet is, pl. *Brueghel*,

Vermeer, Rembrandt képei, illetve később *Goethe* Faustja. Az apologéta szekularizátorok által erősen vitatott gondolatmenet lényege a szakralitás és szekularitás közötti kényes egyensúly tendenciózus felbomlása a racionalitás mítoszában, az utóbbi javára. Eszerint tehát a reneszánsz előtti időszakot tekinthetjük igazi szakralitásnak, az ezt követő periódusokra azonban már erősen a szekularizáció térhódítása, illetve az ellene folytatott (barokk) küzdelem nyomja rá a bélyegét. A historikus és modern, illetve modern és posztmodern dichotómiák tehát Hamvas Béla értelmezése nyomán ugyancsak új megvilágításba helyezhetők. Például a nagy XX. századi európai filozófus, Walter Benjamin *Angelus Novus* című művében filozófiailag veti fel az európai racionalizmus és felvilágosodás kritikai újraértékelésének a szükségességét, polgári metafizikai nézőpontból leszögezve, hogy **a jövő filozófiája szerves alkotórészének kell tekinteni a teológiát is.**

A századfordulón, de különösen az első világháború után egyértelművé vált az építészet számára, hogy radikálisan újszerű kihívásokkal és tömeges társadalmi feladatokkal kell szembenéznie. Ez az újjáépítés volt a történelmi építészettel történő szakítás alapmotívuma, a szekularizált modernista pátosznak az avantgard melletti másik nagy forrása. Az történt, hogy az újonnan jelentkező ill. tömeges szekularizált feladatokat nagyságrendjüknel és társadalmi jelentőségüknel fogva a demokratikus és szocialisztikus eszmék mentén sajátos módon “szakralizálták”. **Ez legsikeresebben azon országokban történt, ahol a modernizmus internacionalitását ellensúlyozni tudták az erős nemzeti hagyományokkal és törekvésekkel.** Itt születtek a máig ható modernista csúcsteljesítmények. A nemzeti gyökerekből építkező modernista “szakralitás” kontinuitása időállónak bizonyult például Finnországban, Dániában, Japánban vagy Wright organikus építészetében. Az építészeti szakralitás és szekularizáció viszonya tehát szorosan összefügg a kultúrtörténeti kontinuitás-diszkontinuitás kérdésével. A posztmodern “szintézis” pedig ebből a szempontból nem kevesebb “avantgardizmust” hordoz és valósít meg a tagadásban, mint amennyit kritizált avantgardista elődei. Az állami beavatkozásra épülő társadalmi, gazdasági boom azonban a neoliberais fordulat után államkapitalista és államszocialista viszonyok között egyaránt és egy csapásra(!) megszakadt, eszköz- és eszmerendszere diszfunkcionálissá vált. Megjelent a posztmodern neoliberais agitáció, ami a közelmúlttal szemben amnéziába süllyesztette a társadalmat és az építészetet, mozgósítva a kontraszelektív (esztétikai) értékrend teljes kelléktárát. Mindez feledtette, **hogy az építészet mindenségszimbólika, s mint ilyen, a formai szemiotikán túl - ahogyan az a modernizmusban evidencia volt - a funkcionális életvilág esztétikáját és etikáját is képviselnie kellene.** A piac ugyanis nem ismeri az esztétikai értéket, csak az ingatlan értékét, számára a szép a megtérülő s a megtérülő a szép.

A neoliberais fordulattal az építészetben oly fontos életvilág-egység maradandóan felbomlott. A kulcsin formai szemiotikája és a rendeltetészerű használat egymásra utaltságának, egységének felbomlása gyökértelemné tette az építészetet - és tanácstalanná a laikusokat - a tér használatában és a formák megértő befogadásában. A mégoly látványos eredmények ellenére a posztmodernista csapda ártott az építészetnek is, mert technicista-organikus, kozmopolita-regionális stb. antagonisztikus “stílus”-irányzatokra tördelte. Történik ez akkor, amikor az építészet számára sohasem volt technikai és gazdasági eszközök állnak rendelkezésre, és az ép-íteni való sem kevesebb, legföljebb a

“fizetőképes kereslet” által kontraszelektált. A tereket használó emberek többsége számára viszont sajátos tudathasadás következik be: megszokott életviláguk adekvát térformái elavultak és hirtelen, követhetetlenül kell alkalmazkodniuk egy új, számukra érthetetlen szemantika permanens piaci változásaihoz. **Ebben a csillogó bábeli zűrzavarban aligha lehet építészeti tektonikáról beszélni, a szó eredeti kultúrtörténeti értelmében.** Hiába idéződnék vissza a kiürült történeti formák önkényes és szélsőségesen individualista dekonstrukciós díszletekben vagy organikus expresszivitásban, problémánk lényege szempontjából a kettő ugyanaz, **szakmai ezoterikum**, noha természetesen ellentétes szakmai ideológiákról van szó.

Száguldó és önelégült korunkban nem volt időszerűbb a történeti- beleértve a modernet is- üzeneteknek, különösen azok szakrális tartalma helyes kódolása és megértése titkainak az “archeológiai” újrafelfedezése és, evidenciáinak közvetítése egy friss és elfogulatlan szemlélettel, mint. **Mert a jelen mértékeként szükségünk van a múltból eredő kőbeszéd kódolható üzeneteire, az építészeti tér még lehetséges minőségi dimenzióinak a megfejtésére és adekvát átélésére.** Mert valljuk meg. máig archeológiai titok a piramis, a távol keleti egzotikum, a görög templom jelensége, a katedrális tornyának szubsztanciális csodája, a barokk dinamizmusa, különösen pedig a fordulópont, a reneszánsz, jóllehet tengernyi tudományos irodalmuk van. De paradox módon ugyanígy titok az amnéziába süllyesztett és ma tévútnak bélyegzett modernizmus is. Jelen piaci megítélése ugyanis tendenciózus, kontraszelektív és apologetikus. Az elméleti kísérletek jó része akadémikus tér és forma tipológiákba merül ki, amelyek alkalmasnak bizonyultak ugyan a posztmodern stílus szótárak elkészítéséhez, az eredeti tektonika kultúrtörténeti evidenciáinak mélyebb megértéshez azonban aligha. Lewis Mumford gondolatmenetét követve, egyszerűsített kultúrtörténeti hipotézisünk szerint kezdetben volt az általános szakralitás. Ez fokozatosan szekularizálódott és ennek európai inflexiók pontját a reneszánszban érte el, bár a barokkban a reszakralitásnak is jelentős bástyái alakultak ki. A humanizmus, demokrácia és szociális elhivatottság talaján aztán a modernizmus ismét sajátos pszeudo szakralitást hívott életre, hogy végül minden transzcendencia tagadásával a posztmodern piaci immanencia globális és totális szekularizációba fordítsa az építészetet (és életvilágát). **Ha figyelmesen és elfogulatlanul közelítjük meg a kultúrtörténet evidenciáit, a néma kövek valóban beszélnek.** Nem is csak és elsősorban építőmestereik formai, technikai mesterfogásairól, hanem arról az üdvtörténetileg sohasem letűnt kozmikus életvilágról, amelynek kultúráját magukba fogadták és szolgálták. Ez lenne az igazi, szubsztanciális üzenet az utókornak, nem véletlen, hogy mindmáig többé-kevésbé titok, vagy legalábbis érdektelenség övezi. az újdonsült divathullámok csillogó tengerében és a “stílus” váltások permanenciájában.

Soha nem volt időszerűbb, hogy a fenti kíváncsiság kielégítése céljából- leküzdvé a korszellem keltette közönyt és érdektelenséget- összefogjanak a tenni akaró szakmai erők, a különböző stílusirányzatok. **A feladat sokkal inkább gyakorlati, mintsem elméleti. Ehhez azonban mindenképp az un. ház-építészet és városépítészet között intézményesült gyakorlati és szemléleti szakadékot kellene felszámolni.** Ez a kettéválás azt az ellentmondást hordozza magában, hogy míg egyik oldalon a (ház) építészet szemiotikus esztétizálásba réved az életvilág kulturális, funkcionális értékeinek mellőzésével, azt a mindenható piacra bízva, addig a másik oldalon a (város) építészet bürokratikus intézményesült rendszere pozíciójánál fogva rendelkezik ugyan az

életvilág problémák kulcsával, de beágyazottsága miatt nélkülözi annak kreatív építészeti, térformálási, szabad szemléleti és technikai eszközeit. (Ld. az un.” rendezési” tervezés válságát.) **A transzverzális mentén szerveződő szakmai skizofrénia, bár intézményes munkamegosztásnak tűnik és alapvetően piaci érdekeket szolgál (“divide et impera”), valójában a szakmai fejlődés gátja, a szakma társadalmi és kulturális hivatása betöltésének intézményesített posztmodern akadály.** A társadalom által igényelt és elismerhető megoldások helyett ez által csupán piacokonform kulisszák jönnek létre a város színpadán, amely mögött a mindenkori politobürokrácia és ingatlanspekuláció látens küzdelme és szövetsége játssza a főszerepet a térszervezésben, téralakításban.

Közhely, hogy települési kontext nélkül nem értelmezhető a ház, az épület. Nem csak abban a megszokott értelemben, hogy stílusjegyeit tekintve homlokzatilag hogyan illeszkedik. Az is kérdés, hogy funkciójából fakadó használati rendje, életvilága hogyan kapcsolódik az adott települési környezetbe, annak funkcionális működési struktúrájába és közösségi kultúrájába. Ez utóbbi, a genius loci kultúrája és esztétikája, etikai értelemben legalább olyan fontos, mint a ház formai jelentéstana, szemiotizált esztétikája. A kettő együttesen, egymásra épülten hatékony igazán. (“Egy olyan rend mértékét adja meg, amelyet az ember a világával egybehangzónak érez”) Ugy is mondhatnánk: strukturális összhang kell, hogy legyen a ház és a település életvilága és tektonikája között. Az egyik ellentmondás akkor áll elő, ha a ház építészetéhez kötődő térmetafizikája atektonikus városi, települési kontextbe kerül, ami a szakmai hatékonyságát alapvetően lerontja azzal, hogy magára marad. A másik ellentmondás az, amikor a tektonikus városi szövet, a géniusz loci egységét bontja meg egy életvilág szempontból (és nem egyszerűen formailag, esztétikailag) oda nem illő alkotás. Nehezíti a kívánatos szakmai egység létrejöttét, hogy míg a (ház) építészet alapvetően a magánszektorban zajlik, (sőt a várostervezés is!), addig a városigazgatás, a főépítészet mélyen politobürokratizált intézményrendszerben tevékenykedik. A kettő közötti egyetértéshez pedig hiányzik az intézményesített kulturális kommunikáció és a kor univerzális szellemi kihívásaiban gyökerező és a piac determinizmust áttörni képes átfogóan elfogadott szakmai értékrend is. A múlt és a közeli múlt (!) érdemi megértése nélkül azonban nincs kontinuitás és nincs **alternatív építészet** sem. Akkor csak az örökpiac permanenciája marad osztályrészül, ahol kinek- kinek az a sorsa, amit a költő Pilinszky János régen megírt: “A jelenidő vitrinében égek”.

Életterünk beszűküléséhez tehát a posztmodern építészet két oldalról is hozzájárul. Szemiotikailag azzal, hogy az atektonikus, eredeti tartalmától megfosztott, kiürült formák befogadhatatlan kavalkádját zúdítja ránk. Olyan formavilágát, melynek funkcióit vagy nem éljük át, vagy nincs is velük közvetlen funkcionális és kulturális kapcsolatunk, mivel a legtöbb esetben a **Tőke** fényes lakóhelyeiül szolgálnak. Néhány hazai épületcsodánk már-már vetekszik a hírhedt kaliforniai *Fairmont* hotel fényűzésével, több tízmilliárd forintos költségvetéssel. Másrészt az építészet az újjgazdag palotáival, a szállodák, irodaházak és bevásárló központok posztmodern templomaival a városszerkezeti funkción keresztül a múlt nagy alkotásait, a genius loci meglévő erővonalait is átértékeli, saját képére formálja. A téridő hagyományos tektonikájától mentesített új “kulturális” viszonylatok közepette aztán, kompenzációképpen tág tere van a város színpadán az agyonreklámozott fogyasztási javak: gépek, technikák és élet technológiák divatos

fogyasztási mániáinak, amelyek csupán vonzó *kvázi-tér-idő érzékelést* kínálnak cserébe. A már-már teljessé váló mobilizációban, informatizációban és fogyasztásban, a telematika vezérelte regenerálódás közepette a hagyományosan közvetlen tér-idő érzékelésre és befogadására ezért sem juthat elegendő idő és tér. Különben is az idő pénz, főként más pénze, más ideje. A szuburbanizációs zöld kampánnyal aztán csak tovább nő a függőség, ráutaltság a technika és telematika piac vezérelte eszközeire. Ami a “zöldben” történik, az a településtervezés és a városépítészeti egykori panelépítéssel mérhető csődje. **Az építészet skizofréniája, hogy külön tervez épületeket, épületbelsőket a fizetőképes funkciók számára, lemondva a spekulatív ingatlanpiaci érdemi szabályozásáról (mert a településrendezés mai formájában nem az), és külön tervez látvány-külsőket turistáknak, járókelőknek, akik a pénzfunkciós helyekről éppúgy kiszorulnak, mint az óegyiptomi szentélyekből a tömeg, ezzel is fokozva életterünk dimenzióvesztését és degenerálódását.** Életterünk beszűkülése a “nyitott társadalom” gyors expanziója idején természetesen általános globalizációs jelenség. Kultúrtörténeti értelemben azonban a gazdaságilag hatalmas (privát) pénzeszközöket mozgósító építészetben és városépítészetben szűkül be a leglátványosabb, legérzékletesebb manifeszt módon. A “köbeszéd” egyebek mellett erről is szól, és nem csak vájt fülűeknek.

Csak felszínesen, mozaikokban érintve a problémát, világosan kirajzolódik, hogy nagyon messze kerültünk a Lewis Mumford ill. Le Corbusier által képviselt, egyébiránt az építészet kultúrtörténetében is maradéktalanul érvényesülő “kozmosz” értékrendtől. Az építészet és urbanisztika kulturális ihletésű mindenségszimbolikája a posztmodern korszak neoliberális ingatlanpiacán illúzióknak vagy paródiáknak bizonyult. Építészetben, városépítészetben, település és területi tervezésben ajánlatos mindezzel illúziómentesen szembenézni, hogy időben felkészüljünk a jövő kihívásaira. **Nyilvánvaló, hogy a (ház)építészetben szubsztanciális szakmai alapkövetelmény figyelembe venni - főképp etikai és esztétikai szempontból - a település funkcionális kontextjét, életvilágának kulturális értékrendjét és használati ethosát, még piaci körülmények között is! Az ingatlanpiac ezt nem végzi el. Ehhez azonban a közvetlen és egyoldalú piaci beágyazottságban marketizálódott és individualizálódott “ház”-építészet jelenlegi posztmodern formalista energiái nem elegendők.**

Mindenekelőtt a nem létező *stadtbau*-t, a városépítészeti korszakot kell talpra állítani az ún. rendezési tervezés radikális szakmai felfrissítésével és szemléletváltásával. Vagyis a technokrata, egydimenziós és politobürokratizálódott terület- és településrendezési tevékenység ki kell, hogy egészüljön az építészeti tervezés hagyományosan többdimenziós kultúraépítő technikáival, főként azonban a holisztikus és interdiszciplináris urbanisztikai érték és a racionális kultúrmérnöki mérték következetes felvállalásával. Hiszen múltunk nagy példái is arra ösztönöznek, hogy érdemben folytassuk azokat. Köbeszédes tanulságaik nélkül végképp nem maradnak alternatíváink. Hogy az univerzális építészettörténet kultúrtörténeti és üdvtörténeti léptékben továbbra is betölthesse hivatását az *önjelölt és örökéletnek titulált* posztmodern divat-offenzívában. Még akkor is, ha javasolt alternatíváink sorsa és sorsunk a téridő alkotás neoliberális piacán egyelőre: *“Hinaus mit uns”*.

Raab József